

Universiteit Utrecht

Democratie door de bril van de Binnenlandse Veiligheidsdienst

Hoe verandert de perceptie van anti-democratische stromingen als bedreiging door de Binnenlandse Veiligheidsdienst in de periode 1978-1989?

Melissa Hamelink | 5849004
m.hamelink@students.uu.nl
Cambridgelaan 785
Eindwerkstuk Geschiedenis
Dr. Annelien de Dijn
Universiteit Utrecht
14 juni 2019
Aantal woorden: 8799

Samenvatting

In deze scriptie wordt de verandering in de perceptie van de BVD ten opzichte van anti-democratische stromingen als bedreiging geanalyseerd door gebruik te maken van de securitiseringstheorie van *the Copenhagen School*. Aan de hand van discoursanalyse van de kwartaalverslagen uit de periode 1978-1989 van de categorie 'anti-democratische stromingen' wordt er nagegaan wat er als ondemocratisch werd beschouwd en waarom dit dan een bedreiging vormde voor de Nederlandse staat en haar inwoners. Door na te gaan welke gebeurtenissen of groeperingen de dienst op de veiligheidsagenda plaatste, wordt een algemeen institutioneel veiligheidsbeeld geschetst in de periode van detente. In de periode 1978-1983, werd met name het nationale communisme beschouwd als een politieke bedreiging voor de westerse democratie. In de periode 1984-1989 werd vooral het internationale communisme als een bedreiging gezien omdat haar intenties tot vredesoverleg voor de BVD niet direct duidelijk waren of werden gewantrouwd. De evolutie van securitisering en desecuritisering van de onderwerpen op de Nederlandse veiligheidsagenda passen in de internationale context van de Koude Oorlog.

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Theoretisch kader en methode	6
1.1: Theoretisch kader	6
1.2: Methode	10
Hoofdstuk 2: “Anti-democratische stromingen” in de periode 1978-1983	13
2.1: Algemene uiteenzetting categorisering	13
2.2: Communisme	14
2.2.1: Nationaal niveau	14
Communistische Partij Nederland	14
Verkiezingen	17
Conclusie nationaal niveau	19
2.2.2: Internationaal niveau	19
Verkiezingen	21
Sovjet-unie en haar praktijken	21
Politieke toestanden in het Oostblok	22
Internationale organisaties en evenementen	23
Conclusie internationaal niveau	24
2.3: Extreem-rechts	24
Conclusie extreem-rechts	27
2.4 Algemeen veiligheidsbeeld	27
Hoofdstuk 3: “Anti-democratische stromingen” in de periode 1984-1989	28
3.1: Communisme	28
3.1.1: Nationaal niveau	28
Verkiezingen	29
Conclusie nationaal niveau	29
3.1.2: Internationaal niveau	29
Vredespolitiek van de Sovjet-Unie	30
Conclusie internationaal communisme	32
3.2: Extreem-rechts	32
Conclusie extreem rechts	34
3.3: Algemeen veiligheidsbeeld	34
Conclusie	36
Literatuurlijst	38
Bronnen	38
Literatuur	40

Inleiding

De taak van de Nederlandse veiligheidsdiensten is om mogelijke bedreigingen te identificeren om daar vervolgens inlichtingen over in te winnen zodat daar door de uitvoerende instanties naar kan worden gehandeld. In dit proces moeten keuzes gemaakt worden over wat er wel en wat er niet op de nationale veiligheidsagenda als mogelijke bedreiging geplaatst dient te worden. De redentatie achter de keuzes voor de plaatsing van bepaalde onderwerpen op de veiligheidsagenda moet als legitiem ervaren worden om ook daadwerkelijk geaccepteerd te worden door uitvoerende en beleidsmakende instanties. De legitimiteit om iets aan te dragen als veiligheidsrisico kan een veiligheidsdienst ontvangen vanuit haar toegezegde takenpakket. Wanneer er naar het takenpakket wordt gekeken van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD, in 2002 omgevormd in de Algemene Inlichtingen-en Veiligheidsdienst), een prominente aandrager van risicoanalyses, wordt sinds het jaar 1972, met het vernieuwde (openbare) Koninklijke besluit de bescherming van de democratische rechtsorde expliciet opgenomen in het takenpakket van de instantie.¹ In tegenstelling tot de AIVD kende de BVD relatieve vrijheid en was het minder gebonden aan de heersende politiek en moest dus minder haar praktijken legitimeren.² Ondanks dat de BVD geen directe uitvoerende of beleidsmakende functie had, is het toch interessant om de veiligheidsagenda van de dienst te analyseren omdat het een uitgebreid dreigingsbeeld uiteen kan zetten en daardoor ook aanwijzingen kan geven over destijds percepties van wat veiligheid inhield. Bovendien had de BVD een vormende rol in het bijdragen aan het veiligheidsdiscours, wat op haar beurt ook weer performatief is.³

In deze scriptie staat de volgende hoofdvraag centraal: Hoe verandert de perceptie van anti-democratische stromingen als bedreiging door de Binnenlandse Veiligheidsdienst in de periode 1978-1989? In deze periode is er sprake van zogenaamde ontspanning van de Koude Oorlog. Deze periode van détente maakt het een interessante periode om eventuele verandering van veiligheidsperceptie te analyseren. Bovendien is 1978 het eerste jaar waarin

¹ F.A.C. Kluiters, *De Nederlandse inlichtingen-en veiligheidsdiensten* ('s-Gravenhage 1993) 31.

² Constant Hijzen, 'Geheim gewroet in het duister? Percepties en maatregelen ten aanzien van veiligheidsdiensten in Nederland, 1918-1989', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125 (2013) 3, 332-349, aldaar 348.

³ Deze uitspraak is gebaseerd op de theorie van Thierry Balzacq waarin hij stelt dat de discours performatief is maar dat er ook actoren achter de vorming van de discours zitten: Thierry Balzacq, 'The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context', *European Journal of International Relations* 11 (2005) 2, 171-201, aldaar 187.

de categorie “anti-democratische stromingen” expliciet wordt opgenomen in de veiligheidsagenda van de BVD. 1989 symboliseert met de val van de Berlijnse Muur het einde van de Koude Oorlog en dus logischerwijze een drastisch veranderde veiligheidsperceptie.

Deze scriptie maakt gebruik van de securitiseringstheorie van de *Copenhagen School* en wordt gecombineerd met een analyse van de *framing* dat zich onder andere uit door middel van de gebruikte categorisering in de veiligheidsagenda van de BVD. Door een onderwerp te *framen* als ‘anti-democratisch’, ontvangt het aangedragen agendapunt legitimiteit vanuit het takenpakket van de veiligheidsdienst waarin expliciet gesteld wordt dat de democratische rechtsorde beschermd dient te worden.

Binnen de veiligheidsstudies is er veel aandacht voor de securitisering van bepaalde onderwerpen evenals het functioneren van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Historicus en oud-BVD’er Dick Engelen heeft onderzoek gedaan naar het handelen van de veiligheidsdienst in de Koude Oorlog. Deze scriptie tracht aan het onderzoeksveld van veiligheidsstudies bij te dragen door de bronnen van de BVD te analyseren aan de hand van de securitiseringstheorie. Door de opbouw van de veiligheidsagenda van de BVD te ontleden wordt niet alleen de performatieve functie van taal maar ook het achterliggende veiligheidsbeeld onthuld. Beide zaken hebben uiteindelijk invloed op het nationaal veiligheidsbeleid en daarnaast ook op de publieke opinie over veiligheidskwesties. De historisering van veiligheidsbeleid is, of in dit geval suggesties van onderwerpen voor veiligheidsbeleid, van maatschappelijk belang omdat het met terugwerkende kracht de geclaimde noodzakelijkheid van het onderwerp kan belichten en eventueel bekritisieren.⁴ Deze scriptie doet echter geen normatieve uitspraken over de veiligheidsagenda maar ontleedt de securitisering van onderwerpen aan de hand van de opgestelde vragen in hoofdstuk 1.

In het eerste hoofdstuk wordt het veld van securitiseringstheorie uiteengezet en wordt deze scriptie hierbinnen gepositioneerd. In dit hoofdstuk wordt ook aandacht besteed aan hoe de securitiseringstheorie legitimiteit ontvangt. Tevens gaat het verder in op de gebruikte methode van interpretatie van primaire bronnen. In het tweede en derde hoofdstuk worden de onderwerpen in de categorie ‘anti-democratische stromingen’ van de veiligheidsagenda aan

⁴ Beatrice de Graaf, ‘Ecce homo. Herkenning en registratie in geschiedenis en veiligheidsbeleid. De historicus als veiligheidsonderzoeker’, oratie bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar op het gebied van Conflict en Veiligheid in Historisch Perspectief aan de Universiteit Leiden (Leiden 2013), 2-28, aldaar 5.

de hand van de securitiseringstheorie geanalyseerd in respectievelijk de periode 1978-1983 en 1984-1989. Aan het eind van ieder hoofdstuk wordt de deelvraag - wat is het algemene veiligheidsbeeld - beantwoord. Tot slot wordt in de conclusie de hoofdvraag beantwoord en worden er suggesties gegeven voor verder onderzoek.

Hoofdstuk 1: Theoretisch kader en methode

In dit hoofdstuk wordt het theoretisch kader met als belangrijkste begrippen veiligheid en urgentie uiteengezet en wordt deze scriptie binnen het geheel aan theorieën gepositioneerd. Tevens wordt de gebruikte methode uiteengezet, eveneens de beperkingen van de primaire bronnen in kwestie.

1.1: Theoretisch kader

In deze scriptie worden de theorieën omtrent securitisering gebruikt om duiding te kunnen geven aan het gebruikte *frame* waarbij een onderwerp als ondemocratisch wordt gekenmerkt. Allereerst is het belangrijk om te benadrukken dat deze theorie ontleend is uit Engelstalige bronnen waarbij het concept ‘*security*’ centraal staat. Deze scriptie zal het concept vertalen als ‘veiligheid’; de vertaling van het concept behelst, net als de Engelstalige term, echter ook begrippen rondom waarborging en bescherming. ‘Veiligheid’ wordt hier, naar terrorismedeskundige Beatrice de Graaf, opgevat als het geheel van dreigingspercepties en belangenbeschermingen.⁵ In de gehanteerde definitie in deze scriptie wordt het gedeelte van ‘bijbehorende maatregelen en beleidspraktijken’ uitgesloten van de definitie omdat de BVD zeer zelden tot nooit uitspraken doet over beleid. De veiligheidsdienst draagt ‘slechts’ de onderwerpen aan die ook door uitvoerende en beleidsmakende instanties verder kan worden gesecuritiseerd. Het concept en dus ook de inzet van het begrip veiligheid blijft echter performatief en de BVD heeft zoals eerder genoemd wel een grote invloed op de betreffende discours.

De securitiseringstheorie kent haar oorsprong binnen de departementen van Internationale Betrekkingen en Politicologie aan de universiteiten in Kopenhagen. *The Copenhagen School*, waar onder andere Ole Wæver onderdeel van uitmaakt, stelt dat iets als een onderwerp voor de veiligheidsagenda te benoemen een politieke actie is die vergaande implicaties kan hebben.⁶ Door verschillende onderdelen van securitisering uit te spreken, ontvangt het onderwerp en daarmee ook in het verlengde liggende acties die genomen moeten

⁵ De Graaf, ‘*Ecce homo. Herkenning en registratie in geschiedenis en veiligheidsbeleid*’, 6.

⁶ Ole Wæver, ‘*Security: a Conceptual History for International Relations*’, (niet uitgegeven, Kopenhagen 2012) 5.

worden een bepaalde legitimiteit die andere ‘reguliere’ beleidsonderwerpen overstijgt.⁷ Ook de Graaf sluit zich bij het laatste aan; zij stelt dat een ervaren staat van onveiligheid kan leiden tot een oproep voor noodzakelijk en direct handelen.⁸ Hieruit blijkt, aldus Wæver, een bepaalde urgentie die de afgelopen decennia onderdeel is geworden van het concept ‘veiligheid’.⁹ De securitiseringstheorie is volgens hem altijd tweeledig: enerzijds identificeert het de dreiging en anderzijds wordt dit verbonden met de te nemen actie.¹⁰ Wanneer er sprake is van desecuritisering vervalt de bijzondere status van ‘veiligheid’ en wordt het onderwerp in een ander beleidsveld geplaatst.

In deze scriptie wordt de performativiteit van het concept ‘veiligheid’ erkend maar wordt er geen aandacht besteed aan de te nemen acties of beleidskwesties, omdat de BVD hier zelden tot nooit expliciete uitspraken over doet. Wel worden bepaalde onderdelen van het concept gespecificeerd aan de hand van de meer concrete formulering door politicoloog David Baldwin.

Baldwin stelt dat het concept van veiligheid af moet van normatieve en empirische aangelegenheden en stelt dat door het concept tot de essentie terug te brengen het bruikbaar wordt voor vergelijkingen vanuit verschillende theoretische invalshoeken.¹¹ Veiligheid kent vele dimensies; echter economische zekerheid, waarborging van zaken zoals klimaat of identiteit en militaire veiligheid zijn geen verschillende concepten maar vloeien allen voort uit het bredere begrip van ‘veiligheid’.¹² Baldwin stelt dat de definitie dus breed moet blijven zodat vergelijkend onderzoek mogelijk wordt gemaakt maar plaats hierbij de aanmerking dat het begrip gespecificeerd kan worden door een aantal vragen te stellen.¹³ Door de vraag te stellen voor wie de veiligheid is, krijgt het gesecuritiseerde onderwerp een naar gerefereerd object.¹⁴ De vraag voor welke waarden de veiligheid dient, kan de aard van

⁷ Onderdelen die opgenomen moeten worden in deze agenda-onderwerpen zijn het gerefereerde object - wat wordt beschermd - welke soort veiligheid wordt nagestreefd en hoe kan die gerealiseerd worden: Wæver, *Security: a Conceptual History*, 4.

⁸ De Graaf, ‘Ecce homo. Herkenning en registratie in geschiedenis en veiligheidsbeleid’, 5.

⁹ Wæver, *Security: a Conceptual History*, 80.

¹⁰ Hierdoor ontvangt de theorie dus een empirische insteek waaruit de tijdelijkheid van de onderwerpen op de veiligheidsagenda blijkt: Wæver, *Security: a Conceptual History*, 83

¹¹ David A. Baldwin, ‘The concept of security’, *Review of international studies* 23 (1997) 1, 5-26, aldaar 5-6. Bij deze theoretische invalshoeken valt er te denken aan bijvoorbeeld het constructivisme, realisme of liberalisme.

¹² Baldwin, ‘The concept of security’, 23.

¹³ Zonder duidelijke afbakening is het begrip ‘veiligheid’ te abstract en biedt ruimte voor meerdere interpretaties, wat storend kan zijn in zowel de (politieke) praktijk als in wetenschappelijk onderzoek: *Ibidem*, 12.

¹⁴ *Ibidem*, 13.

het onderwerp categoriseren als bijvoorbeeld economisch, fysiek of politiek.¹⁵ Aanvullende vragen die gesteld worden, kunnen het kader van een onderzoek beter vormgeven. Aangezien veiligheid of onveiligheid termen zijn die in werkelijkheid niet in volledigheid voor kunnen komen, is de vraag naar de mate waarin de soort ‘veiligheid’ wordt nagestreefd, bruikbaar in onderzoek.¹⁶ Een andere specificatie is het nagaan van veiligheid van en beschermingen tegen welke bedreigingen.¹⁷ Vervolgens kan het zinvol zijn na te gaan tegen welke prijs veiligheid nagestreefd wordt. De aandacht voor het ene onderwerp gaat namelijk onvermijdelijk ten koste van aandacht voor het andere onderwerp.¹⁸ Deze dimensie is in de praktijk erg belangrijk omdat door het blootleggen van de implicaties van het keuzeproces het onderwerp subject van moreel oordeel kan zijn.¹⁹ De laatste specificatie gaat over de tijdsperiode tot welke het onderwerp van veiligheid toepasbaar en relevant is; korte-termijn beleid kan immers tegenstrijdig zijn met lange-termijn beleid.²⁰ Baldwin stelt een strikte scheiding tussen het theoretische concept en het praktische beleid voor in iedere vorm van onderzoek naar veiligheid, die ook gehanteerd wordt in deze scriptie.²¹

Daarnaast kent het begrip veiligheid en de daaruit voortvloeiende agenda van de securitiserende instanties, een bepaalde mate van waarschijnlijkheid; het is immers hun taak om dreigingen in een zo vroeg mogelijk stadium te identificeren.²² Een begrip wat hiermee verwant is het principe van urgentie. Baldwin stelt echter dat veiligheid, net als alle andere waarden en idealen, een relatief karakter heeft.²³ Door een onderwerp op de veiligheidsagenda te plaatsen ontvangt een onderwerp een bepaalde urgentie, mede omdat dit als zodanig wordt *geframed*.²⁴ De meeste onderwerpen met betrekking tot veiligheid zullen dus logischerwijze als urgent worden aangedragen. Veel onderwerpen die aangedragen worden door de BVD worden echter niet geïnstitutionaliseerd door politieke actoren zoals beleidsmakers. Johan Eriksson gaat wel uit van een essentialistisch principe van urgentie,

¹⁵ Baldwin, ‘The concept of security’, 13.

¹⁶ Ibidem, 14.

¹⁷ Ibidem, 15.

¹⁸ Ibidem, 16.

¹⁹ Ibidem, 17.

²⁰ Ibidem.

²¹ Hiervoor is gekozen omdat de BVD geen directe actor is in beleidskwesties.

²² Bob de Graaff, ‘De Nederlandse inlichtingen-en veiligheidsdiensten. Nooit te oud om te leren’, *Groniek* 193 (2015) 44, 249-261, aldaar 251.

²³ Zo hangt de waarde die een staat aan veiligheid hecht, af van dynamische zaken zoals de historische context, sociale situatie en internationale positie waarin de betreffende staat op een bepaald moment in verkeert: Baldwin, ‘The concept of security’, 19-20.

²⁴ Ibidem, 21.

maar nuanceert deze connotatie door te erkennen dat niet ieder geplaatste punt op de agenda dezelfde dringende noodzakelijkheid ontvangt.²⁵ Hij combineert de theorieën van agenda-setting met *framing* en stelt dat door iets als een bedreiging, risico of veiligheidsprobleem te *framen*, het agendapunt een connotatie van negatieve en zorgwekkende aard krijgt.²⁶ Hij breidt het gedeelte van de theorie omtrent de ambiguïteit van de daadwerkelijke agendaplaatsing uit en zet zich hierbij af tegen de *Copenhagen School* van Buzan en Wæver. Bovendien stelt hij dat institutionalisering enkel plaats kan vinden wanneer door middel van *framing*, de probleemstelling correct en urgent wordt neergezet en de beleidsvormende groeperingen en de politiek ontvankelijk is voor de securitisering van het onderwerp.²⁷ Politicoloog Thierry Balzacq stelt dan ook dat de (internationale) context waarbinnen iets gesecuritiseerd wordt van groot belang is voor het ontvangst.²⁸

In deze scriptie wordt een aantal van de invalshoeken gecombineerd. Allereerst gaat het uit van de aanname van de *Copenhagen School* dat een onderwerp pas een veiligheidsprobleem wordt wanneer het als het zodanig geframed wordt. In deze scriptie worden de onderwerpen die als ondemocratisch worden *geframed* en gesecuritiseerd, geanalyseerd door de vragen welke Baldwin stelde te beantwoorden en zo het agendapunt te specificeren. Er wordt dus nagegaan voor wie de veiligheid is en wat de aard van de te beschermen waarde is. Ook wordt er gekeken naar welke dreiging er geposeerd wordt en wat de prijs is van het nastreven van de veiligheid. Door de agenda in de internationale context te plaatsen kan de laatste specificatie van Baldwin over de tijdsperiode van het onderwerp tevens worden beantwoord. Door de vragen over de prijs van de veiligheid en tijdsperiode waarin het agendapunt geldig is in de analyse op te nemen, wordt er in deze scriptie niet uitgegaan van een noodzakelijk begrip van urgentie, omdat een veiligheidsdienst kijkt naar mogelijke dreigingen. Pas wanneer deze aandraging van dreiging wordt aangenomen door een uitvoerende of beleidsmakende instantie krijgt het agendapunt ook een daadwerkelijke lading van urgentie. Deze koppeling valt echter buiten de reikwijdte van deze scriptie. Tot slot wordt in deze scriptie gekeken naar hoe, wanneer en waarom een onderwerp van de

²⁵ Johan Eriksson, *Explaining Security Agenda Setting: Beyond the Domestic Realm*, (Södertörn 2002) 81-92, aldaar 81,83.

²⁶ Eriksson, *Explaining Security Agenda Setting*, 83.

²⁷ Een dramatische wending of gebeurtenis kan de plaatsing extra aandacht opleveren maar zal slechts tijdelijk op de agenda worden geplaatst wanneer de securitisering niet wordt geïnstitutionaliseerd: *Ibidem*, 84, 86.

²⁸ Balzacq, 'The Three Faces of Securitization', 173.

veiligheidsagenda verdwijnt en dus wordt gedesecuritiseerd, wat inzichten biedt over het algemene veiligheidsbeeld.

1.2: Methode

Deze scriptie maakt gebruik van discoursanalyse waarbij primaire bronnen kritisch geanalyseerd worden. Op basis van een primaire bronnenanalyse van de kwartaaloverzichten van de BVD in de periode 1978-1989 wordt een beeld geschetst van hoe veiligheid en de waarborging van de democratie werd gepercipieerd. Door dieper op de tekst in gaan wordt het discours over de kennis van de wereld blootgelegd. Binnen de discoursanalyse wordt gekeken naar hoe zaken worden geframed door o.a. het discours. Discours wordt hier, naar politicoloog Maarten Hajer, opgevat als het geheel aan concepten dat bijdragen van eenieder aan welk onderwerp dan ook construeert en structureert.²⁹ Hajer stelt dat het blootleggen van het discours de gepretendeerde essentialistische waarheids-elementen van een argument of uitspraak kan worden ondermijnd.³⁰ De zogenaamde discourscoalitie is een groep van actoren, in deze scriptie de BVD, die in een bepaalde, vaststaande context, een bepaalde verhaallijn herhaalt over een bepaalde periode kan bijdragen aan het instandhouden van normen die eenheid bieden in het leven.³¹ Door de gepubliceerde stukken van de discourscoalitie binnen het veld van veiligheid te analyseren, kunnen er aanwijzingen gevonden worden over elementen die destijds onderdeel waren van de heersende discours. Hierbij worden de kwartaaloverzichten uit de jaren 1978 tot en met 1989 geanalyseerd en wordt er nagegaan wat er als ondemocratische stromingen werd beschouwd.³² Door de categorie “anti-democratische stromingen” te analyseren kan er nagegaan worden of de perceptie hiervan door de discourscoalitie door de tijd heen veranderd is.³³ Deze scriptie kijkt naar de nationale context; de BVD analyseert immers dreigingen voor Nederland als staat en

²⁹ Hij hanteert de volgende definitie: ‘an ensemble of ideas, concepts, and categories through which meaning is given to phenomena, and which is produced and reproduced through an identifiable set of practices’: Maarten Hajer, ‘Coalitions, Practices, and Meaning in Environmental Politics: From Acid Rain to BSE’, in: David Howarth en Jacob Torfing (red.), *Discourse theory in European politics, identity, policy and governance* (New York 2005) 297-315, aldaar 300, 303

³⁰ Hajer, ‘Coalitions, Practices, and Meaning’, 301. Dit ligt tevens in lijn met wat de securitiseringstheorie tot gevolg heeft.

³¹ Ibidem, 302.

³² Bij deze analyse wordt aandacht besteed aan welke uitspraken er gedaan worden, tegen wie deze gedaan worden en in welke context: Ibidem, 305.

³³ Ook geeft het aanwijzingen over de onderliggende normen, noties en aannames welke aan de inhoud van de kwartaalverslagen ten grondslag ligt.

haar inwoners. Echter is de internationale context onlosmakelijk verbonden met de dreigings-en veiligheidspercepties op nationaal niveau omdat dit van grote invloed kan zijn.³⁴

Bij de bronnenanalyse dient de kanttekening geplaatst te worden dat de analyse gebaseerd is op en beperkt is door de kwartaalverslagen die openbaar gemaakt zijn. In het tijdvak van de Koude Oorlog wordt er voor veiligheidsdiensten veelal uitgegaan van een publicatie percentage van tachtig procent en een geheimhouding van ongeveer twintig procent.³⁵ Dit leent zich uitstekend voor een analyse van gebruikte formuleringen en *frames* die gebruikt worden in het proces van onderwerpen op de veiligheidsagenda plaatsen, maar vormt geen directe weerspiegeling van alle praktijken van de BVD en haar werkelijke motieven, mochten deze al na te trekken zijn. Bovendien zijn bepaalde gedeelten van de overzichten gecensureerd in verband met privacy-en veiligheidsredenen.³⁶ Een andere, praktische beperking van het bronmateriaal is dat niet ieder kwartaaloverzicht voorzien was van paginanummering.³⁷ Tot slot ontbreken zowel het eerste kwartaaloverzicht uit 1986 als het derde kwartaaloverzicht uit 1987 in de archieven van de veiligheidsdienst en wordt er in het derde kwartaaloverzicht uit 1988 niks onder anti-democratische stroming gecategoriseerd, waardoor deze overzichten niet in de scriptie zijn opgenomen.

Een andere kanttekening die geplaatst dient te worden is dat de gebruikte fragmenten uit de agenda in deze scriptie geselecteerd zijn op hun opmerkelijkheid en daardoor wellicht een vertekend beeld kunnen vormen, ook al wordt er getracht tevens de algemeen heersende tendens te schetsen. Ook zijn sommige, sporadisch genoemde onderwerpen binnen de categorie ‘anti-democratische stromingen’ niet opgenomen in de analyse in verband met de reikwijdte van deze scriptie.

In hoofdstuk 2 en 3 worden de onderwerpen die de revue passeerden onder de categorie ‘anti-democratische stromingen’ op chronologische wijze uiteengezet. Vervolgens wordt de evolutie in de keuze in en benadering van de onderwerpen geanalyseerd. Hierbij zullen de vragen voor wie de veiligheid is, wat de aard van de te beschermen waarde is, wat de geposeerde dreiging is wat de prijs van het nastreven van de veiligheid is, worden beantwoord. Vervolgens wordt de veiligheidsagenda in de internationale context geplaatst om

³⁴ Eriksson, *Explaining Security Agenda Setting*, 90.

³⁵ Bob de Graaff, ‘De Nederlandse inlichtingen-en veiligheidsdiensten. Nooit te oud om te leren’, *Groniek* 193 (2015) 44, 249-261, aldaar 251.

³⁶ Dit betreft veelal persoonsnamen en vormt dus geen grote belemmering voor deze scriptie.

³⁷ Wanneer paginanummering niet aanwezig was is deze toegevoegd.

zo te kunnen bepalen in welke tijdsperiode de securitisering relevant leek en zo een algemeen veiligheidsbeeld te kunnen schetsen.

Hoofdstuk 2: “Anti-democratische stromingen” in de periode 1978-1983

2.1: Algemene uiteenzetting categorisering³⁸

Sinds het ontstaan van de veiligheidsdienst in 1945 schreef de BVD iedere maand een verslag met daarin onderwerpen die de aandacht van de dienst hadden ontvangen. In 1949 werden de onderwerpen enigszins ingedeeld in bredere categorieën. Pas in 1956 ontstond er, onder druk van parlementaire kritiek op de geheimhouding en de grote vrijheid van dienst, enige soort van structuur in de categorisering van onderwerpen.³⁹ Naast het gemak van geheimhouding speelde ook de politieke gevoeligheid van de onderwerpen mee in het gebrek aan transparantie en verantwoording vanuit de veiligheidsdienst een rol.⁴⁰ Doordat de dienst kon terugvallen op de geheimhouding ‘voor goede reden’ ontving de veiligheidsdienst als securitiserende actor een grote invloed op het heersende discours.⁴¹ Opvallend is dat naast dat het overgrote gedeelte van de onderwerpen te maken had met het communisme, de categorisering hier ook omheen gestructureerd was.⁴² Vanaf halverwege 1971 tot 1978 werd er volledig afgezien van categorisering.

Vanaf het jaar 1978, ontstond een enigszins vaste categorisering en was de categorie ‘anti-democratische stromingen’ vast onderdeel van de agenda geworden. De overige vaste categorieën in de betreffende tijdsperiode waren: ‘Activiteiten van Buitenlandse Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten’, ‘Migranten - Activisme - Terrorisme’ (soms gescheiden van elkaar), ‘de Beveiliging-bevorderende taak van de BVD’ of kortweg ‘Beveiliging’. De uitbreiding

³⁸ De indeling en categorisering van de kwartaalverslagen van de Binnenlandse Veiligheidsdienst is erg veranderlijk. De gebruikte wijze van categoriseren kan veel inzicht bieden in hoe de BVD bepaalde ontwikkelingen beschouwt.

³⁹ De parlementaire kritiek aan het begin van de jaren vijftig had tot gevolg dat in 1952 een Vaste Kamercommissie voor de BVD werd ingesteld die de acties van de dienst kon en mocht controleren: Hijzen, ‘Geheim gewroet in het duister?’, 345.

⁴⁰ Hijzen, ‘Geheim gewroet in het duister?’, 334, 345.

⁴¹ Balzacq, ‘The Three Faces of Securitization’, 191.

⁴² Zo kennen alle overzichten tot het jaar 1970 elk de categorie ‘communisme internationaal’, ‘(activiteiten van) de CPN en haar hulp-en mantelorganisaties’ en een categorie van ‘andere/overige stromingen/groeperingen’. In sommige verslagen is er sprake van een opsplitsing van de overkoepelende categorieën.

van de behandelde onderwerpen kwam voort uit externe, publieke kritiek.⁴³ De securitisering van het communisme bleef echter overheersend in de veiligheidsagenda en werd geschaard onder zowel ‘Anti-democratische stromingen’ als ‘Activiteiten van Buitenlandse Inlichtingen-en Veiligheidsdiensten’.⁴⁴

2.2: Communisme

Hieronder volgt een chronologische uiteenzetting van de onderwerpen genoemd bij de categorie ‘anti-democratische stromingen’. Er wordt hierbij onderscheid gemaakt tussen securitisering op nationaal en internationaal niveau. De laatste categorie werd, soms zelfs expliciet, opgenomen in de agenda om de nationale gebeurtenissen context te geven en een beter beeld te kunnen schetsen van verwachtingen in de toekomst.

2.2.1: Nationaal niveau

Communistische Partij Nederland

Naar aanleiding van het jaarlijks congres in 1978 stelde de BVD dat de Communistische partij Nederland (CPN) niet erg actief was met verkiezingen omdat ze druk was met het voeren van campagnes tegen de Neutronenbom.⁴⁵ Hoewel de partij niet in staat leek twee zaken tegelijk te regelen was ze wel in staat om ‘grote delen van het volk te mobiliseren voor een bepaald doel’.⁴⁶ Later dat jaar schetste de dienst een profiel van de zestigjarige CPN (en andere communistische partijen) en stelde dat ‘het orthodoxe [euro]communisme zoals zich dat nationaal en internationaal georganiseerd heeft *een wezenlijke bedreiging vormen voor de Westerse democratieën*’.⁴⁷ De CPN had zich volgens de veiligheidsdienst altijd orthodox opgesteld en gedistantieerd van het eurocommunisme en zag haar kracht dan ook niet in parlementaire middelen.⁴⁸ De BVD concludeerde dat de CPN daardoor ‘nog wel degelijk

⁴³ De BVD deelde wellicht de kritiek vanuit het vooral jeugdige publiek niet, maar breidde de onderwerpen met bijvoorbeeld de categorie ‘terrorisme’ uit, uit angst voor beperking van de begroting van de dienst: Hijzen, ‘Geheim gewroet in het duister?’, 346-347.

⁴⁴ Ibidem, 348.

⁴⁵ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht, 1978-1, 17.

⁴⁶ De kracht om te mobiliseren wordt als dreigend opgevat: Ibidem.

⁴⁷ Cursief zelf toegevoegd; dit maakt de dienst op uit een historische en wereldwijde beschouwing van de het communisme: 1978:4,16.

⁴⁸De CPN ziet buitenparlementaire acties namelijk als een legitieme manier om de besluitvormingen te beïnvloeden om zo uiteindelijk als onderdeel van het democratische stelsel een weg naar het socialisme te kunnen bouwen. Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-4, 19-20.

gezien worden als een *potentiële bedreiging van de democratische rechtsorde en de veiligheid van Nederland*.⁴⁹ Ook de interne structuur van de CPN was gebaseerd op ondemocratische fundamenteën omdat het eenheid binnen de partij eiste, fractievorming verbood en dus het democratisch centralisme als uitgangspunt nam.⁵⁰ Tot slot stelde de BVD dat er niet van uitgegaan kon worden dat afzonderlijke leden een risico vormden voor de democratische rechtsorde of staatsveiligheid maar dat er wel vanuit gegaan kon worden dat leden naar opdrachten gegeven door de partijtop zouden luisteren en dat ze zich dienstbaar op zouden stellen in het belang van socialistische staten.⁵¹

In 1979 concludeerde de BVD dat ondanks de grotere openheid, de uitschakeling van de vorige partijleider (eerder partijdictator genoemd), het ‘gekoketteer met ‘eurocommunisme’ en de intellectualisering van haar leden de partij nog veel van een ‘gewone, democratische organisatie’ verschilde.⁵² Ook in 1980 werd de partij, naar aanleiding van het jaarlijkse congres, onder de loep genomen en werd de dreiging van de CPN voor de democratie geposeerd.⁵³ Het feit dat 7/15de van het partijbestuur vrouw was en de statuten op een aantal punten gecorrigeerd was volgens de BVD enkel om zich ‘zo aantrekkelijk mogelijk te presenteren’ en kon er gesteld worden ‘dat het democratisch centralisme [...] nog steeds in ere wordt gehouden’.⁵⁴ Bovendien was binnen de CPN, zo bleek uit het congres, ‘de dictatuur van het proletariaat’ nog steeds heersend gedachtegoed en dit stond haaks op de beginselen van ‘onze’ parlementaire democratie.⁵⁵ Dit werd, zeker met het oog op de naderende verkiezingen, sterk geseuritiseerd, waarbij er extra nadruk werd gelegd op het imago van de partij.

In 1981 waren er geluiden binnen de partij dat het democratisch centralisme opgeheven zou moeten worden, maar de BVD moest stellen dat ondanks de openere organisatiestructuur en de grotere vrijheid binnen de partij het partijbestuur nog steeds de

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, 21.

⁵¹ Ibidem, 22.

⁵² De BVD stelt namelijk dat de ‘opportunistische politiek’ van de CPN een versluiering is van de daadwerkelijke doelstelling waarin democratie enkel een noodzakelijke fase is in socialistische omvorming: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1979-2, 24-27.

⁵³ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-2, 19.

⁵⁴ Bij het congres werd er een onderscheid gemaakt tussen vrije en niet-vrije onderwerpen en daarom kan gesteld worden dat er nog steeds sprake is van democratisch centralisme, aldus de dienst: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-2, 19, 25.

⁵⁵ De vrijheid heeft bijvoorbeeld betrekking tot vrouwenoverleg en het niet royeren van dissidenten behoort tot de openere organisatiestructuur. Ibidem, 21, 26.

grote macht was bij verkiezings- en promotiebeleid en van democratische organisatieprincipes dus geen sprake was.⁵⁶ Later dat jaar stelde de veiligheidsdienst dat de CPN door de geluiden waarschijnlijk afscheid zou moeten nemen van ‘enkele vanuit het stalinistische verleden achtergebleven tradities’ maar dat er in essentie weinig zou veranderen.⁵⁷ In 1982 besteedde de BVD aandacht aan de relatie die de CPN had met het feminisme; vanaf 1980 bleek de feministische groep binnen de partij namelijk zo groot te zijn dat vrouwenemancipatie opgenomen werd als bestanddeel van de partijstrijd.⁵⁸ Verwacht werd dat de vergaande voorstellen van de vrouwen niet zonder slag of stoot maar wel ontvangen zouden worden en dat de inbreuk op het democratisch-centralisme aanleiding kon geven tot verdere meningsverschillen.⁵⁹ Later beschreef de BVD op herhalende en neutrale toon het ontstaan van het offensief van orthodoxe communisten. De groep wilde zich afscheiden onder de naam ‘Horizontaal Overleg’.⁶⁰ Er werd niet opgemerkt dat het feit dat de orthodoxen zich in de oppositie bevonden een aanwijzing kon zijn voor een meer gematigde koers van de communisten. In 1983 bleek dat het jaarlijkse congres inderdaad verdere polarisatie had veroorzaakt maar bleek ook dat vernieuwingsgezinden leidend waren.⁶¹ De democratische stemming had ertoe geleid dat vrede nog steeds het centrale punt van de partij was, maar dat kritiek op de Sovjet-Unie geuit kon worden en onderdrukkende relaties verbroken werden, samenwerking met linkse partijen mogelijk was, vrouwenemancipatie centraler kwam te staan en rehabilitatie van verguisde ex-CPN’er mogelijk werd.⁶² Bovenstaande leidde tot een lichte desecuritisering omdat er gesteld werd dat het congres kon leiden ‘tot meer democratische verhoudingen binnen de CPN’ maar het gevaar van de orthodoxie bleef bestaan, zeker omdat ze meer liquide middelen hadden.⁶³ Later dat jaar organiseerden de orthodoxen zich in de, volgens de BVD goed georganiseerde HOC (Horizontaal Overleg van Communisten), die zich sterk van de nieuwe koers van de CPN afzette.⁶⁴ Hieruit bleek dat de BVD de HOC niet wilde onderschatten en de dienst moest concluderen dat het ontwerp van het nieuwe beginselprogramma niet de drastische breuk is

⁵⁶ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-2, 26.

⁵⁷ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-4, 21.

⁵⁸ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1982-1, 45.

⁵⁹ Ibidem, 49.

⁶⁰ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1982-4, 12.

⁶¹ De helft van het nieuwe partijbestuur is vernieuwingsgezind: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-1, 5, 11.

⁶² De CPN heeft de internationale contacten dan ook tot een minimum gereduceerd. Ibidem, 6-8, 24.

⁶³ Ibidem, 11.

⁶⁴ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-2, 21-23.

zoals de BVD het geïnterpreteerd had.⁶⁵ Ze stelde dat er ‘geen reden is twijfel aan de democratische intenties van de partij geheel te laten vallen’ omdat het ontwerp te dubbelzinnig was opgesteld en op enkele onderdelen te veel leunde op het gedachtegoed van de democratie als overgangsfase.⁶⁶

Niet enkel de ideologie maar ook de acties en campagnes van de communisten werden nauwlettend in de gaten gehouden. De BVD stelde in 1978 dat de campagnes van de CPN tegen kernwapens een manier was om haar trouw aan Moskou te laten blijken. Hoewel het onmogelijk was om de daadwerkelijke uitwerking van de acties van de CPN te achterhalen, de opgehaalde miljoen handtekeningen - volgens de dienst een ‘verkapt volksreferendum’ - gunstig zouden uitwerken ‘voor haar “natuurlijke bondgenoot”, de Sovjet-Unie’.⁶⁷ Opvallend is dat de westerse zorgen om kernwapens als ‘oprechte verontrusting’ werd getypeerd en de Oost-Europese zorgen als onderdeel van een beïnvloedingscampagne.⁶⁸ Ook in 1979 en 1980 benadrukte de BVD de verbondenheid van de CPN met de CPSU met betrekking tot de strijd tegen kernwapens.⁶⁹ In 1981 was er volgens de BVD vooral een interesse vanuit de Sovjet-Unie voor de Nederlandse campagnes en de gevolgen van de campagnevoering zouden opnieuw gunstig uitpakken voor de Sovjet-Unie.⁷⁰

Verkiezingen

De voorbereidingen van en de verkiezingen zelf waren een aanleiding voor de dienst om politieke partijen te analyseren en tengevolge te securitiseren. Dit is paradoxaal binnen de categorie ‘anti-democratische stromingen’ omdat de partijen zich welwillend opstellen om te participeren binnen het democratische stelsel. De verkiezingscampagne van communistische partijen werd dan ook vaak propaganda genoemd, wat een negatieve connotatie met zich meebracht. Opvallend is dat gemeenteraadsverkiezingen enkel genoemd werden om een

⁶⁵ Enige dreiging vloeit bovendien voort uit de slecht ontvangst van beide stromingen binnen de CPN: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-3, 16-18.

⁶⁶ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-4, 21.

⁶⁷ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-1, 19.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1979-1, 29.

⁷⁰ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-3, 15, 18..

verwachtingsbeeld te kunnen geven voor landelijke verkiezingen. Binnen het tijdsbestek van dit hoofdstuk vonden er in 1981 en 1982 verkiezingen plaats.⁷¹

Hoewel naar aanleiding van het verlies van de CPN in de gemeenteraadsverkiezingen in het tweede kwartaalverslag van 1978 een nieuwe koers werd voorspeld, werd de partij pas aan het einde van 1980 in verband met de verkiezingen aangehaald.⁷² De BVD verwachtte gebaseerd op de peilingen dat de partij vier zetels winst zou behalen., hier werd geen normatieve uitspraak over gedaan.⁷³ In 1981 werden de voorbereidingen van en de verkiezingen zelf in de gaten gehouden en werd de samenstelling van de kieslijst geanalyseerd waaruit bleek dat de helft kandidaten tot de ‘zachte’ sector behoorde.⁷⁴ De verkiezingsuitslag leverde een zetel winst op voor het communisme en dit gegeven leek dan ook licht desecuriterend te werken.⁷⁵ De CPN ging vervolgens in overleg met verschillende partijbesturen maar de BVD moest concluderen dat ze op bepaalde punten bij hun eigen standpunten bleven.⁷⁶

Ook de van oorsprong Socialistiese Partij (SP) werd dikwijls met wantrouwen onder de loep genomen.⁷⁷ De BVD karakteriseerde de partij consequent als ondemocratisch, op zowel organisatorisch als ideologisch vlak, maar had moeite met de partij duiding te geven.⁷⁸ De partij wist keer op keer geen nationale zetel te behalen maar haalde de agenda om haar, in 1982 als stalinistische en daarmee ondemocratische karakter.⁷⁹ Beide partijen werden dan ook beschouwd als een slechte keuze voor de parlementaire democratie.⁸⁰

⁷¹ Parlement.com, ‘Verkiezingen Tweede Kamer 1917-2017’ (versie 6 juni 2019), https://www.parlement.com/id/vh8lnhrpmxux/verkiezingen_tweede_kamer_1917_2017.

⁷² Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-2, 19, 21.

⁷³ Over deze constatering werd geen normatieve uitspraak gedaan: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-4, 16.

⁷⁴ De CPN legde in de verkiezingscampagne naast ontwapening de nadruk op het verkrijgen van democratisch rechten (bijvoorbeeld woonrecht) en de strijd tegen discriminatie en racisme, waardoor de vrouwenbevrijdingsstrijd en de volkhuisvestigproblematiek een voorrangpositie ontvangen: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-1, 18-21, 23.

⁷⁵ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-2, 13-16.

⁷⁶ Ibidem, 19.

⁷⁷ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-2, 22-24; 1979-1, 21-24; 1979-4, 17-19; 1981-1, 36; 1981-2, 29; 1982-4, 23-25.

⁷⁸ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1987-2, 22-24; 1979-1, 23-24; 1979-4, 17-19.

⁷⁹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-2, 29; 1982-4, 23-25.

⁸⁰ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-1, 39.

Conclusie nationaal niveau

In de periode 1978-1983 werd het communisme op nationaal niveau sterk gesecuritiseerd en werd met name de CPN expliciet als een bedreiging voor de westerse democratie gezien omdat de partij organisatorisch, ideologisch en praktiserend ondemocratisch was. Veranderingen binnen de partij werden met wantrouwen waargenomen en leidde enkel tot een zeer lichte desecuritisering. Hoewel de gebeurtenissen zich op nationaal niveau afspeelden werd de te beschermen waarde op Europees niveau geprojecteerd. Eriksson stelt dan ook dat in Europa de grenzen tussen nationaal en internationaal in veiligheidskwesties niet altijd even duidelijk zijn.⁸¹ De campagnes van de CPN werden gezien als voordelig voor de Sovjet-Unie en daardoor bestempeld als beïnvloedingscampagne. Nederland moest dus beschermd worden van slechte beïnvloeding en enkel de (hernieuwde) samenwerking met de Communistische Partij van de Sovjet-Unie (CPSU) gaf de BVD genoeg aanleiding de CPN traditiegetrouw als een staatsgevaarlijke partij te beschrijven.⁸² Met de afname van contact tussen de groepen worden ook de acties van de CPN gedesecuritiseerd en haalden ze in de loop van tijd de veiligheidsagenda niet.

2.2.2: Internationaal niveau

In 1978 zette de BVD de verscheidenheid in de internationale communistische beweging uiteen.⁸³ De dienst zag een verdere ontwikkeling van het 'eurocommunisme' bij de West-Europese communistische partijen (vanaf hier CP-en) en merkte een groeiende wederzijdse ontevredenheid ten opzichte van CPSU.⁸⁴ De BVD merkte hierbij op dat de West-Europese CP-en zich echter nooit expliciet hadden uitgesproken tegen de Sovjet-Unie en haar politiek.⁸⁵ De BVD stelde later dat jaar dat de CP-en nu wel kritiek hadden geuit maar dat dit leidde tot 'morele zelfverheffing' en 'een vertoon van ongeëvenaarde democratische en morele superioriteit'.⁸⁶ Het centrale punt in de securitisering was dat het protest tegen Moskou altijd verbonden was met een veroordeling van de Westerse kritiek en selectieve

⁸¹ Eriksson, *Explaining Security Agenda Setting*, 90

⁸² Engelen, *Frontdienst*, 223.

⁸³ Hierbij plaatst ze de kanttekening dat de uiteenzetting onvolledig zal zijn en een momentopname is: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-1, 8.

⁸⁴ Dit blijkt mede uit Sovjet-Russische persberichten: Ibidem, 8-9.

⁸⁵ Ibidem, 12.

⁸⁶ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-3, 11-12, 18.

verontwaardiging, waarbij Westerse kritiek als sarcastisch werd afgeschilderd of bepaalde elementen die de kritiek aandroeg negeerde.⁸⁷ De eurocommunistische partijen trachtten zich van de dogmatische kernbegrippen van het orthodoxe communisme te ontdoen en zeiden via parlementaire weg te willen samenwerken.⁸⁸ De BVD stelde hier haar vraagtekens bij maar stelde ook dat sommigen ‘vanuit een democratisch oogpunt wellicht het voordeel van de twijfel’ verdienden.⁸⁹

In 1981 stelde de veiligheidsdienst dat er binnen de Europese CP-en een duidelijk onderscheid bestond tussen orthodoxe - en dus loyaal aan de Sovjet-Unie - partijen en onafhankelijke eurocommunistische partijen, hoewel zij zich onafhankelijker presenteerden dan zij daadwerkelijk waren.⁹⁰ De CPN werd opnieuw in het geheel gepositioneerd en er werd gesteld dat hoewel ze niet onder de eurocommunisten geschaard wilden worden ze veel standpunten deelden.⁹¹ Naar aanleiding van het congres van de Spaanse CP stelde de BVD dat er een mate van pluralisme in de Westeuropese CP-en viel op te merken en dat de kritiek op het democratische centralisme groeide.⁹² Dit betekende echter niet dat het democratisch centralisme al was afgeschaft, maar vele CP-en vormden ook intern geen monolithische eenheid meer.⁹³

In 1982 werd opnieuw de positie van de CPN binnen het eurocommunisme bepaald en de BVD stelde dat er sprake was van samenwerking met West-Europese CP-en en oppervlakkig contact met Oost-Europese CP-en.⁹⁴ Ondertussen moest worden opgemerkt dat de West-Europese CP-en een emanciperende ontwikkeling doormaakten waarbij ze zich afzetten tegen ondemocratische kenmerken, al bleef deze groep volgens de BVD in de minderheid.⁹⁵ Bovendien was de kritiek op de Sovjet-Unie ‘als regel puur verbaal’ en werd

⁸⁷ De BVD plaatst de kanttekeningen dat niet alle CP-en kritiek uiten en wanneer ze dit wel doen de politiek van de Sovjet-Unie als schoonheidsfout beschouwen of vooral kritiek leveren op Westerse kritiek naar de Sovjet-Unie toe. Overigens schaarde de Nederlandse CPN zich onder het kritiek-uitende gedeelte van de eurocommunisten: Ibidem, 13-15, 17-19.

⁸⁸ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-4, 17.

⁸⁹ Ibidem. In 1979 wordt het eurocommunisme nogmaals uiteengezet met de conclusie dat de vraagtekens kunnen blijven staan.

⁹⁰ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-2, 4.

⁹¹ Ibidem, 7.

⁹² Dit komt volgens de dienst enerzijds door interne geluiden maar anderzijds ook door de invloed van de westerse pluralistische samenleving: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-3, 13.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ De BVD merkt op dat de partij met betrekking tot de laatste groep een ‘duidelijk onderscheid tussen staatspolitiek en partijaangelegenheden’ weet te maken: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1982-3, 18.

⁹⁵ Ibidem, 20-21.

‘er geen praktische actie’ aan verbonden.⁹⁶ De BVD kwam dus tot dezelfde conclusies als voorheen. Aan het einde van 1982 voegde de dienst toe dat de CPN beduidend verschilde van de andere eurocommunistische partijen op het gebied van promotie van ‘vrouwenemancipatie en homobevrijding’.⁹⁷

Verkiezingen

Hoewel er duidelijk meer aandacht was voor nationale verkiezingen werden ook de Europese parlamentsverkiezingen in 1979 geanalyseerd, met een beperking tot (euro)communistische partijen.⁹⁸ De BVD stelde dat er ondanks de vele tegenstellingen ook gemeenschappelijke thema’s te vinden waren.⁹⁹ De resultaten van de verkiezingen waren min of meer conform de prognoses en het eurocommunisme werd met 44 zetels de vierde grootste groep in het parlement.¹⁰⁰

Sovjet-unie en haar praktijken

Naar aanleiding van de SALT-akkoorden pleitte de Sovjet-Unie voor verdergaande politieke détente, in combinatie met economische, militaire en culturele détente.¹⁰¹ De BVD wees op het feit dat de Sovjet-Unie wel wapens bleef ontwikkelen en dat ideologische détente niet mogelijk was.¹⁰² Hierbij kon de kanttekening geplaatst worden dat het Westen ook niet noodzakelijk stopte met wapenontwikkeling en ook niet af wilde stappen van haar ideologische overtuigingen. De BVD concludeerde dat de vraag of de Sovjet-Unie meer voordeel had aan ontwapening ‘nauwelijks een moeilijk te beantwoorden vraag’ kon worden genoemd.¹⁰³ In 1981 kwam het zesentwintigste congres van de CPSU aan bod en het werd gekarakteriseerd als ‘een manifestatie zonder hoogtepunten.’¹⁰⁴ Tevens werd er opgemerkt dat de CPN niet aanwezig was.¹⁰⁵ De toon van de analyse was relatief beschrijvend en een duidelijke stellingname van de BVD bleef uit. Wel werden er opnieuw mogelijke

⁹⁶ Ibidem, 22.

⁹⁷ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-4, 22.

⁹⁸ Parlement.com, ‘Verkiezingen en zetelverdeling Europees Parlement 1979-2014 (Nederland)’ (versie 8 juni 2019), https://www.parlement.com/id/vh8lnhrrl0fq/verkiezingen_en_zetelverdeling_europees.

⁹⁹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-2, 18-20.

¹⁰⁰ Naar verwachting van de BVD zullen de partijen vooral nationaal opereren. Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1979-2, 22-23.

¹⁰¹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1979-3, 19, 23.

¹⁰² Ibidem, 20-22.

¹⁰³ Ibidem, 22.

¹⁰⁴ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-1, 4, 7.

¹⁰⁵ Ibidem.

inlichtingen-en beïnvloedingsactiviteiten gesecuritiseerd, ditmaal stond het Sovjet-Russische persbureau Novosti in de kijker.¹⁰⁶

Politieke toestanden in het Oostblok

De politieke verandering in het Oostblok en de reactie van de CPSU, de CP-en en de CPN werden dikwijls in de veiligheidsonderzoeken geanalyseerd. Hijzen stelt dan ook dat het benadrukken van een dreigend moment ingezet kan worden als wijze om een reeds gesecuritiseerd onderwerp meer urgentie of een extra dimensie mee te geven.¹⁰⁷

In 1980 werd er aandacht besteed aan de affaire rondom Afghanistan waar dan ook veel verdeeldheid over heerste binnen de communistische gemeenschap, hoewel het mogelijk was om te stellen dat er eenheid was over het idee dat Moskou het voordeel van de situatie overschat had.¹⁰⁸ De CPN werd ook in de reacties gepositioneerd maar niet noodzakelijk sterk gesecuritiseerd.¹⁰⁹ Ook de Poolse stakingen werden aangegrepen om het communisme extra urgentie mee te geven. Opnieuw werd de positie van de CPN hierin nagegaan en de BVD stelde dat de partij zich gereserveerd opstelde en objectief verslag deed.¹¹⁰ In 1981 passeerde de kwestie in Polen nogmaals de revue, ditmaal omdat de CPN zich uitsprak tegen de politieke acties van de Sovjet-Unie.¹¹¹ Dat de gehele partij hiermee instemde, toonde aldus de BVD, dat de partij het democratisch imago niet wilde verspelen in verband met de verkiezingen.¹¹² Ook later dat jaar nam de CPN een kritische instelling aan en wilde naar aanleiding van de omstandigheden in Polen met andere partijen samenwerken, dit aldus de dienst, om te laten blijken 'hoe acceptabel deze partij als progressieve gesprekspartner wel is'.¹¹³ In 1983 passeerde het nieuwe vredesactivisme in Hongarije dat buiten de officiële structuren viel, de revue. De BVD vond 'de strategie' van tolerantie vanuit de overheid opmerkelijk en vermoedde dat dit een poging was om goodwill te verzamelen bij zowel het eigen als het westerse publiek.¹¹⁴

¹⁰⁶ Novosti zou in eerste instantie opgericht zijn als een onafhankelijk bureau maar door een verandering van de statuten wijst erop dat het bureau nu een instrument is voor de CPSU en de KGB: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-1, 7, 9-10.

¹⁰⁷ Hijzen, 'Geheim gewroet in het duister?', 334.

¹⁰⁸ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-1, 9.

¹⁰⁹ De publicaties van de CPN werden wel erg kritisch onder de loep genomen: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-1, 14.

¹¹⁰ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-3, 18-19.

¹¹¹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-1, 13-14.

¹¹² Ibidem, 17.

¹¹³ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-2, 8-11.

¹¹⁴ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-2, 22.

Internationale organisaties en evenementen

In 1978 stelde de BVD dat CP-en zich actief opstelden in buitenparlementaire acties om zo de massa achter zich te kunnen scharen.¹¹⁵ Dit deden ze door enerzijds ‘bondgenootschappen’ te sluiten met andere organisaties en anderzijds niet-communistische organisaties te ‘penetreren’.¹¹⁶ De acties van zulke organisaties werden wanneer zij in enig opzicht een internationaal kenmerk hadden, bepaald en vormgegeven door richtlijnen ontvangen uit Moskou, aldus de BVD.¹¹⁷ De dienst stelde dat infiltratie plaatsvond bij organisaties die bijvoorbeeld vrouwenrechten, studentenbelangen en pacifistische idealen behartigden.¹¹⁸ Ook de Wereldvakverbond werd in dit rijtje opgenomen, hoewel geen Nederlandse vakbondsorganisatie participeerde; opvallend is dat BVD de beschouwing van het onderwerp dan ook expliciet verantwoord door te stellen dat ze elders wel succesvolle samenwerkingsverbanden hadden gesloten.¹¹⁹ De toon was vrij vijandig en de heimelijkheid van het gebeuren werd dan ook sterk gesecuritiseerd. Ook de internationale campagnes tegen kernwapens haalde de agenda op basis van het gebrek aan interne democratie en een wantrouwen jegens de ‘nieuwe-coalitie’-politiek die de communisten wilden nastreven.¹²⁰ Volgens de BVD was het doel van dergelijke fora dan ook de beïnvloeding van de westerse wereld.¹²¹ Daarnaast stond in 1978 het Wereldjeugdfestival, gehouden te Havana, Cuba en haar voorbereidingen in de kijker.¹²² Op het festival was een Nederlandse delegatie aanwezig van ongeveer zeventig man, die zo nu en dan kritiek leverde op de politiek van de Sovjet-Unie.¹²³ Deze kritiek werd echter volledig overstemd en werd niet gerapporteerd in communistische media, aldus de BVD.¹²⁴ Bij de in 1980 gehouden Parijse ‘Vredesconferentie’ van Europese CP-en werd opgemerkt dat er een grote verdeeldheid heerste onder de CP-en maar dat ze het allen eens waren met de détente die de Sovjet-Unie

¹¹⁵ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-1, 14.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem, 15-16.

¹¹⁹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-2, 12.

¹²⁰ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-1, 20-21.

¹²¹ Ibidem, 22

¹²² De locatie viel aldus de BVD, ‘in de lijn van de politiek van Moskou die nl. gericht is op de “bevrijding” van Latijns Amerika’ en kon dus ingezet worden ‘als propagandacentrum en steunpunt voor de activiteiten van de internationale communistische massaorganisaties, niet moet worden onderschat’: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-2, 17.

¹²³ Ibidem, 18-19.

¹²⁴ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-3, 9-10.

promootte en het Westen tegenhield.¹²⁵ Opvallend is dat de communisten samen wilden werken ‘met alle vreedzame krachten’ en dat de CPN niet deelnam aan de conferentie.¹²⁶ De in 1983 gehouden Praagse Wereldvredesassemblee was volgens de BVD ‘objectief bekeken een mislukking’ te noemen maar vormde toch een bedreiging omdat het ‘trouwe Moskou-volgers er evenwel niet van weerhouden een positief beeld te blijven schilderen van de Sovjet Russische “vredespolitiek” om zo mogelijk de westerse publieke opinie ten gunste van die politiek te beïnvloeden’.¹²⁷ De CPN was tot de teleurstelling van HOC opnieuw niet aanwezig en in Nederland leek er weinig animo te zijn.¹²⁸

Conclusie internationaal niveau

Het communisme op internationaal niveau haalt dikwijls enkel de veiligheidsagenda om het nationale niveau te contextualiseren. Het eurocommunisme werd geseuritiseerd omdat het een bedreiging vormde voor de democratische wereld en omdat het verdekt loyaal was aan de Sovjet-Unie. De securitiserende toon werd in de loop van de tijd onzekerder. De politieke toestanden in het Oostblok haalden de agenda om te illustreren dat de stellingname van de CP-en niet altijd even betrouwbaar overkwam en dat de politiek van de Sovjet-Unie wankelde. De Sovjet-Unie werd buitenom de dreiging voor beïnvloeding niet sterk geseuritiseerd.

2.3: Extreem-rechts

De analyse van extreemrechtse groeperingen werden over het algemeen tot nationaal niveau beperkt. De eerste groepering die ter sprake kwam in 1978 was de Nederlandse Volksunie (NVU) omdat de BVD wilde refereren naar de rechterlijke uitspraak waar deelnemers van de NVU vervolgd zouden worden en dat de partij werd uitgesloten bij de gemeenteraadsverkiezingen.¹²⁹ Later dat jaar werd de vraag gesteld of neo-nazisme ook

¹²⁵ Het woord ‘vredesconferentie’ is door de BVD tussen aanhalingstekens geplaatst wat een paradox lijkt te impliceren: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-2, 11, 14.

¹²⁶ De BVD stelt dat de CPN niet participeerde uit angst voor de publieke opinie wanneer de partij zich zou positioneren ten opzichte van de politiek van de Sovjet-Unie en het mogelijke effect van een dergelijke positionering op de publieke opinie in Nederland: Ibidem, 14, 16-17.

¹²⁷ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-3, 13.

¹²⁸ Ibidem, 10-13.

¹²⁹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-1, 26. Later dat jaar bleek dat Joop Glimmerveen, de partijvoorzitter, toch mee wilde doen met de verkiezingen onder de naam ‘lijst Glimmerveen’ of desnoods met een naamloze lijst maar dit werd in de kiem gesmoord; toch kon niet met zekerheid gesteld

opleefde in Nederland. De BVD kwam tot de conclusie dat dit niet het geval was maar dat Nederland met o.a. de NVU wel ‘een zeer beperkt aantal rechtsextreme organisaties telt, met geringe aantallen leden en nog minder activisten’.¹³⁰

In 1979 en 1981 besteedde de BVD aandacht aan de NVU en werd er gesteld dat haar anticommunistische, racistische en volksnationalistische gedachtegoed regelrecht tegen de parlementaire democratie inging.¹³¹ Daarnaast werd opgemerkt dat deze partij ook buitenparlementaire druk uitoefende, maar dit wordt niet expliciet gesecuritiseerd; dit is opvallend omdat dergelijke druk uitgeoefend door communistische partijen wel het geval was.¹³² In 1981 werd tevens de Centruumpartij geïntroduceerd die het beste gekenmerkt kon worden als een provocerende, radicaal extreem-rechtse partij met volksnationalistische kenmerken.¹³³ De BVD stelde met de verkiezingen op het oog de verwachting dat de partij aantrekkelijk kon zijn maar door het provocerende karakter van de partij geen steun van de media of het grote publiek zou ontvangen.¹³⁴

In 1982 stelde de BVD dat uit de vele incidenten van de afgelopen tijd rechts-extremisme in West-Europa weer de kop opstak en ook gewelddadige kenmerken had vertoond.¹³⁵ Uit een uiteneezetting van de Nederlandse stromingen volgde een sceptische opstelling ten opzichte van de meer gematigde koers van de VNU uit 1981, daarnaast vond de Centruumpartij zichzelf in een tweestrijd tussen radicaliteit en gematigdheid.¹³⁶ De laatste partij was in Nederland kwantitatief gezien erg klein maar toch ‘bergt het internationale karakter van deze organisatie toch een zeker gevaar in zich’.¹³⁷ De BVD concludeerde dat de toename van radicale jongeren en de internationale contacten een gevaar van een meer gewelddadige ontwikkeling van het Nederlandse rechts-extremisme met zich meebracht en dat beide partijen een slechte keuze waren voor de parlementaire democratie.¹³⁸ Bovendien

worden dat er in de toekomst niks meer van Glimmerveen vernomen zal worden: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-2, 31.

¹³⁰ Ibidem, 31-32. Het aantal betrokken personen was hoogstens honderd en geen van hen waren militant.

¹³¹ De securitisering is in verband met de naderende verkiezingen in 1981 sterker: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1979-2, 37-38; 1981-1, 45.

¹³² Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-1, 45.

¹³³ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-1, 47-48.

¹³⁴ Ibidem, 48.

¹³⁵ Opvallend is dat ze voor de heropleving een reden geven: de economische recessie; rechts-extremisten weten ‘simpele “oplossingen” te propageren’ die vele mensen aanspreekt, aanhalingstekens door BVD zelf aangebracht: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1982-2, 24.

¹³⁶ Ibidem, 25-26.

¹³⁷ Ibidem, 27.

¹³⁸ Ibidem, 29.

had de Centrumpartij op 8 september een Kamerzetel weten te behalen, bekleed door Janmaat, waardoor een rechts-extremistische en antidemocratische partij in de volksvertegenwoordiging een plek had ingenomen.¹³⁹ De BVD probeerde de oorzaak voor dit fenomeen te vinden en stelde dat ‘het element minderhedenproblematiek een geïsoleerde rol heeft gespeeld bij het kiezersgedrag, met name daar, waar deze problematiek de Nederlandse samenleving het dichtst raakt [...]’.¹⁴⁰ Tevens droeg de BVD ook een ‘oplossing’ aan: ‘Onderzoek naar aldaar levende gevoelens en het wegnemen van eventuele knelpunten, zou dan ook een middel kunnen blijken te zijn om de CP en racistische tendenzen daarin de wind uit de zeilen te nemen.’¹⁴¹ In 1983 kon de BVD echter door de winst van de partij niet meer aannemen dan de populariteit enkel door het vreemdelingenbeleid zou komen.¹⁴² Door de hevige reacties op de opmars zag de BVD zich genoodzaakt een vergelijking met de NSB en de Boerenpartij te trekken waaruit bleek dat de acht pagina’s-tellende vergelijking mank gaat.¹⁴³ De BVD concludeerde dat uit een uitgebreide analyse van de kiezers en het programma en ondanks de niet-democratische houding ten opzichte van vreemdelingen, de partij of haar leden niet ‘een gevaar vormt voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde in de Staat dan wel voor haar veiligheid of andere gewichtige belangen, zulks conform de bewoordingen van de BVD (KB 5-9-1972)’.¹⁴⁴ Wel bleef de BVD waakzaam ten opzichte van de partij.

Conclusie extreem-rechts

Hijzen ziet de inclusie van extreemrechts op de veiligheidsagenda als manier van de BVD om de politiek tevreden te houden en de begroting van de dienst te waarborgen.¹⁴⁵ Opvallend is dan ook dat de partijen als ondemocratisch werden beschouwd maar volgens de partij geen bedreiging vormden voor de democratie, maar wel een ordeverstoring karakter hadden.

¹³⁹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1982-3, 28-29.

¹⁴⁰ Ibidem, 30.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem, 23.

¹⁴³ De BVD kan aan de hand van de beschikbare bronnen over de partij echter geen uitspraak doen over de mate van anti-democratisch, fascistisch of racistisch denken binnen de CP; een rechterlijk vonnis bevestigt dit: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-3, 23-24, 36.

¹⁴⁴ Ibidem, 37.

¹⁴⁵ Hijzen, ‘Geheim gewroet in het duister?’, 346.

2.4 Algemeen veiligheidsbeeld

Het communisme werd in lijn met de internationale context en het heersende wereldbeeld in de Koude Oorlog sterk geseuritiseerd. Zowel het nationale als internationale communisme vormden een bedreiging voor Westerse democratieën en de dreiging bleek met name uit heimelijke beïnvloeding en een ondemocratische ideologie en organisatiestructuur. De communistische ideologie werd in het algemeen ook neergezet als iets dreigends maar ontving naast historisch ‘bewijs’ geen specificaties waardoor de grootte van de dreiging onzeker bleef.¹⁴⁶ De nadruk op de securitisering van het communisme ging ten koste van de aandacht voor extreemrechts die voor Nederland ondanks de ondemocratische kenmerken geen werkelijke bedreiging vormde voor de democratie maar wel onrust veroorzaakte. Wel werd het communisme licht gedeseuritiseerd al werden de vernieuwingen ook sceptisch in de gaten gehouden.

¹⁴⁶ Baldwin, ‘The concept of security’, 15.

Hoofdstuk 3: “Anti-democratische stromingen” in de periode 1984-1989

3.1: Communisme

3.1.1: Nationaal niveau

Het nieuwe partijprogramma van de CPN was nu daadwerkelijk ingevoerd en stond opnieuw in teken van interne strijd.¹⁴⁷ De vernieuwingsgezinden vormden echter de krappe meerderheid waardoor er definitief afscheid werd genomen van het democratisch centralisme.¹⁴⁸ Ook verenigden de driehonderd orthodoxen zich definitief in het Verbond van Communisten in Nederland (VNC) en daarmee werd de scheuring in de partij definitief.¹⁴⁹ De VCN had, volgens de BVD, een geringe aantrekkingskracht maar kon toch druk uitoefenen op de CPN waardoor vraagstukken van vrede weer in het kader van de klassenstrijd werden geplaatst.¹⁵⁰ De teruggreep naar de ideologie werd dan ook sterk gesecuritiseerd. In 1985 leken de spanningen enigszins bedaard.¹⁵¹ De VCN was van mening dat de CPN niet meer communistisch was, maar ook de eerste partij zou waarschijnlijk geen lof vanuit Moskou ontvangen dankzij haar uitvlucht naar afscheuring.¹⁵² Later dat jaar werd enkel de VCN geanalyseerd om een toekomstverwachting te kunnen uiten.¹⁵³ De toekomst van de VCN was onzeker omdat het sterk afhankelijk was van de internationale politiek van de CPN en de ontvangst uit Moskou.¹⁵⁴ In 1987 en 1988 werd gesteld dat de VCN vasthield aan eigen koers

¹⁴⁷ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-1, 30..

¹⁴⁸ Ook werd het oud proletarisch internationalisme vervangen voor socialistisch internationalisme waarbij ‘op basis van praktische solidariteit zal worden samengewerkt met communistische partijen, vooruitstrevende bewegingen en progressieve partijen over de gehele wereld’ wat aldus de BVD veel ruimte liet voor interpretatie: Ibidem, 31-32.

¹⁴⁹ Ibidem, 33.

¹⁵⁰ Hier maakte de BVD een heroriëntatie van de CPN en de CPSU uit op: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-3, 24, 36-37.

¹⁵¹ Dit was te danken aan de goede voorbereiding van een hierdoor rustig congres dat naar het ideologisch midden bewoog om het conflict tussen de uitersten te sussen. Het was nog afwachten of de koers de vernieuwingsgezinden genoeg ruimte bood en de orthodoxen niet heeft doen afschrikken: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-1, 15-18.

¹⁵² Ibidem, 18.

¹⁵³ Het verbond is nu een partij geworden met ongeveer duizend leden en tweeduizend abonnees en wilde zich voornamelijk ideologisch sterker uiten; het plaatsen binnen de Europese context leidde volgens de BVD niet tot een duidelijke verwachting omdat er geen eenduidige positie was weggelegd voor orthodoxe stromingen binnen Europa: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-4, 21-24.

¹⁵⁴ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-4, 27.

en dat de partij nog steeds een rol speelde in het communisme in Nederland door bijvoorbeeld publicaties aan te wakkeren of kiezers bij de CPN weg te nemen.¹⁵⁵

Verkiezingen

In de tijdsperiode 1984-1989 vonden er verkiezingen plaats in 1986 en 1989.¹⁵⁶ Er kan aangenomen worden dat de BVD naar aanleiding van de verkiezingsuitslagen opgelucht adem kon halen: de CPN had alle drie haar zetels verloren en het VCN-resultaat bleek minimaal.¹⁵⁷ De SP had ondanks haar verkiezingscampagne van een miljoen gulden geen zetel weten te bemachtigen.¹⁵⁸

Conclusie nationaal niveau

De CPN werd dankzij haar nieuwe koers duidelijk gedesecuritiseerd en de VCN werd in de gaten gehouden maar niet als een grote dreiging voor de democratie en dus de Nederlandse bevolking geposeerd, wellicht door de kleine getallen van de partij.

3.1.2: Internationaal niveau

In 1984 opende de BVD met de opmerking dat orthodoxe en pro-Sovjetkrachten zelfbewuster en nadrukkelijker optreden dan voorheen en dat dit onder andere ook gebeurde in de Nederlandse CP.¹⁵⁹ In het daaropvolgend verslag stelde de BVD dat de invloed het eurocommunisme stagneerde bij gebrek aan consensus en samenwerking en stelde dat dit waarneembaar was vanaf ongeveer 1980.¹⁶⁰ Opvallend is dat dit niet terug te zien is in de gepubliceerde stukken over het eurocommunisme in het begin van de jaren tachtig. De dienst nuanceerde het beeld ook en zei dat het eurocommunisme door zijn onuitgewerktheid en omstredenheid, toch niet irrelevant was geworden omdat het een uitweg kon bieden uit het communistisch dogmatisme.¹⁶¹ Dit duidt op sterke desecuritisering. Dit bleek ook uit het feit

¹⁵⁵ Ook haalde ze de banden met de CPSU weer aan: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1987-2, 18-19; 1988-2, 13-15.

¹⁵⁶ Parlement.com, 'Verkiezingen Tweede Kamer 1917-2017' (versie 6 juni 2019), https://www.parlement.com/id/vh8lnhrpmxux/verkiezingen_tweede_kamer_1917_2017.

¹⁵⁷ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1986-2, 20-21.

¹⁵⁸ Er werd wel van haar verwacht dat ze zich nog verder in zou zetten op buitenparlementaire drukuitoefening, wat sterk gesecuritiseerd werd in verband met de strenge communistische leer die de partij aanhield; Ibidem, 22-26.

¹⁵⁹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-1, 23.

¹⁶⁰ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-2, 10-11.

¹⁶¹ Ibidem, 13.

dat er geen communistische partijen werden gesecuritiseerd naar aanleiding van de Europese Parlementsverkiezingen in 1984 en 1989¹⁶²

Vredespolitiek van de Sovjet-Unie

In 1984 bleek het Oostblok tijdens ontwapeningsfora moeizaam aansluiting te kunnen vinden met het Westen maar wisten ze wel nuttige contacten te leggen.¹⁶³ Opvallend is dat het Oostblok niet positief was over de opzet van het forum maar dat het aldus de BVD, wel de mogelijkheid gaf voor het verspreiden van propaganda, voor welke Nederlandse organisaties over het algemeen niet echt toegankelijk voor bleken.¹⁶⁴ Zowel in 1984 als in 1986 stelde de BVD dat er via zogenaamde vriendschapsverenigingen en samenwerkingsverbanden propaganda ten behoeve van de Sovjet-Unie verspreid kon worden, waar de organisaties zich niet altijd bewust van waren.¹⁶⁵ Toch bespeurde de BVD ook de bereidheid van de Sovjet-Unie om ook daadwerkelijk samen te werken met andersgestemden om zo haar doel te bereiken.¹⁶⁶ Om deze bereidheid verder te onthullen analyseerde de dienst in 1985 de sovjet-russische perceptie van de détente en kwam tot een ‘onaangename verrassing’ te staan wanneer de Sovjet-Unie zich niet welwillend op leek te stellen wanneer zij zelf niet het voortouw konden nemen.¹⁶⁷ In 1986 leidde een soortgelijke beschouwing van het begrip ‘vreedzame coëxistentie’ tot gelijksoortige conclusies.¹⁶⁸ De BVD stelde dat het Westen de opstelling van de Sovjet-Unie altijd positiever had ingeschat dan hij daadwerkelijk bedoeld was, omdat het Westen uitging van haar eigen perceptie van vreedzame coëxistentie.¹⁶⁹ De BVD drukte het Westen dan ook op het hart terughoudend te zijn ten opzichte van de uitnodiging vanuit het Oostblok voor herstel van de detente.¹⁷⁰ Met het Wereldjeugdfestival

¹⁶² Parlement.com, ‘Verkiezingen en zetelverdeling Europees Parlement 1979-2014 (Nederland)’ (versie 8 juni 2019), https://www.parlement.com/id/vh8lnhrrl0fq/verkiezingen_en_zetelverdeling_europees.

¹⁶³ Gedurende het derde Europese forum voor kernontwapening was het de Oost-Europeanen niet gelukt om aansluiting van het Westen te vinden voor hun ideeën, mede dankzij een groot aantal aan het Oostblok gebonden vredesactivisten, maar ze waren er wel in geslaagd nuttige contacten te leggen. Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-3, 8, 10.

¹⁶⁴ Ibidem, 8, 9, 18.

¹⁶⁵ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-4, 13-15; 1986-2, 11-13.

¹⁶⁶ Dit bleek uit een Sovjetblad waarbij de Sovjet-Unie de Europese CP-en oproep en aanmoedigde om samen te werken met sociale protestbewegingen omdat dialoog belangrijk was en bovendien een tactische manier was om iets op de agenda te plaatsen. De BVD stelde dat de CPSU hier impliciet mee aangeeft zelf ook bereid is om samen te werken: 1984-4, 9-13.

¹⁶⁷ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-2, 21.

¹⁶⁸ Opvallend is dat ondanks Gorbatsjov al de macht had de BVD stelde dat de betekenis van Chroesjtsjov nog steeds heerste in Moskou: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1986-3, 4-6.

¹⁶⁹ Ibidem, 7-8.

¹⁷⁰ Ibidem, 12.

uit 1985 te Moskou wilden de Sovjet-Unie en consorten ook vooral ‘agitatie plegen’, aldus de BVD.¹⁷¹ Interne verdeling binnen de Nederlandse delegatie had tot gevolg dat iedereen persoonlijk standpunt mocht innemen; de meningen over het festival waren dan ook verdeeld maar er heerste algemene tevredenheid over de discussieruimte die geboden werd door het festival.¹⁷² Ook de voorbereiding van en het vredescongres in 1986 zelf werd traditiegetrouw geanalyseerd en de BVD concludeerde al gauw dat de Sovjet Russische Wereldvredeeraad moeite zou gaan hebben om de negatieve indruk die zij heeft doen achterlaten weg te nemen.¹⁷³ In 1987 kwam het vredesforum opnieuw ter sprake door echo’s in de Westerse pers, wat de BVD als opmerkelijk kenmerkte.¹⁷⁴ De aangewezen reden was de redevoering door Gorbatsjov over het begrip ‘glasnost’ en de vraag die overal gesteld werd of deze belofte betrouwbaar was of niet.¹⁷⁵ De BVD kwam tot de voorzichtige conclusie dat het begrip met licht optimisme ontvangen kon worden en dat Gorbatsjov met zijn charisma al meer had bijgedragen aan ‘de openlijk nagestreefde verandering van het politieke klimaat in het Westen en de invloed op de "stem van de publieke opinie" dan de Wereldvredeeraad in de bijna veertig jaar van zijn bestaan’.¹⁷⁶ Latere verslagen concludeerden dat het begrip ‘glasnost’ en haar uitwerking positief leken maar dat de communistische partijleiding waarschijnlijk grenzen zou stellen aan de ‘openheid’.¹⁷⁷ Vanuit het principe van openheid initieerde Gorbatsjov een internationaal forum ter viering van de zeventigste verjaardag van de oktoberrevolutie te Moskou.¹⁷⁸ Het forum had een informeel karakter en werd door een divers (en ook Nederlands) publiek bezocht.¹⁷⁹ Hoewel de daadwerkelijke uitwerking nog niet

¹⁷¹ Hiermee wil gezegd worden dat ze veel onrust veroorzaken. Ook had de BVD aanwijzingen gevonden die het vermoeden deed bevestigen dat de Sovjet-Unie het festival ook als mogelijkheid zou benutten om inlichtingen activiteiten te ontplooiën: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-3, 8-9, 16.

¹⁷² De Nederlandse delegatie moest homolectuur en ander staatsondermijndend materiaal afstaan bij de douane en kwam tevens samen met andere delegaties in hevige botsing terecht over de positie van homoseksuelen in het Oostblok. Ibidem, 14-15, 17.

¹⁷³ De BVD stelt tevens dat er aanwijzingen zijn dat de Sovjet-Unie strategische beïnvloedingsactiviteiten ondernam maar dat de bijdrage van dergelijke mantelorganisaties niet goed na te trekken was en dat de politiek van Gorbatsjov bepalend zou worden in de uitwerking van het geheel omdat dit de acties meer ‘flair’ zou kunnen geven. Er was echter sprake van een positievere toon omdat de Wereldvredeeraad ook een bepaalde mate van zelfkritiek had geuit: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1986-4, 4, 8-9.

¹⁷⁴ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1987-1, 17.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ Ibidem, 22.

¹⁷⁷ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1987-2, 20-21, 25-27.

¹⁷⁸ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1987-4, 13.

¹⁷⁹ Het forum werd over het algemeen positief ontvangen, aanwezigheid van een Chinese delegatie bleef echter uit: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1989-4, 14.

na te trekken viel, concludeerde de BVD dat uit het forum opnieuw bleek ‘dat de CPSU onder GORBACHEV de samenhang en de samenwerking in de internationale communistische beweging wil verbeteren.’¹⁸⁰

Aan het einde van 1989 stelde de BVD dan ook het volgende: ‘Op de valreep blijkt het jaar 1989 niet alleen het einde van een decennium, naar ook de val van het communistisch heerschappijstelsel in Oost-Europa te markeren’.¹⁸¹ Ze concludeerde dat de rest van Oost-Europa al gedesecuritiseerd was en dat de ontwikkeling in de voormalige DDR, hoewel onzeker, genoeg aanleiding geven om niet meer onder de categorie ‘anti-democratisch’ geschaard te worden.¹⁸² De categorie ‘Ontwikkeling in Oost-Europa’ werd dan ook al (eenmalig) in het laatste kwartaaloverzicht van 1988 ingevoerd waaruit bleek dat ‘anti-democratisch’ niet meer voldeed.¹⁸³

Conclusie internationaal communisme

Het eurocommunisme werd al gauw zo goed als volledig gedesecuritiseerd. De bedoelingen van vredespolitiek van de Sovjet-Unie werden daarentegen in de kijker geplaatst en er wordt gesteld dat het Westen moest oppassen voor de zogenaamde democratische instelling van het Oostblok omdat dit niet geheel waar is. Pas met de komst van Gorbatsjov durft de BVD de securitisering beetje bij beetje los te laten.

3.2: Extreem-rechts

De BVD stelde dat 4 jaar na oprichting de Centruumpartij een vast onderdeel van het politiek landschap was geworden.¹⁸⁴ De partij kende een zeer extreme hoek die, aldus de BVD, niet het gedachtegoed van de gehele partij weerspiegelde.¹⁸⁵ Deze opmerking is opvallend wanneer ze vergeleken wordt met extreme meningen vanuit communistische hoek die duidelijk wel als onderdeel van de partij werden beschouwd. De BVD maakt een ‘prognose op korte termijn’ en verwachtte aan de hand van een viertal factoren dat de CP bij de Europese parlementsverkiezingen geen zetel zou behalen.¹⁸⁶ Later dat jaar werd gesteld dat de

¹⁸⁰ Ibidem, 16.

¹⁸¹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1988-4, 25-27.

¹⁸² Overigens kan er opgemerkt worden dat de desecuritisering pas in 1989 echt vorm aannam: Ibidem, 13.

¹⁸³ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1988-4.

¹⁸⁴ Hierbij werd de kanttekening geplaatst dat de partij echter ook een grote onderlinge en persoonlijke verdeeldheid kende: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-1, 38.

¹⁸⁵ Ibidem, 43.

¹⁸⁶ Ibidem.

Centrumpartij heeft gekozen voor een militantere partijkoers waarbij veel discipline van haar leden werd verwacht.¹⁸⁷ Naast persoonlijke conflicten was er ook een machtsstrijd binnen de partij die voorlopig was geëindigd in de overwinning van de radicale vleugel, wat vanuit de BVD met zorg werd ontvangen.¹⁸⁸ Ze stelde: ‘de ontwikkeling binnen de CP lijken in een cruciaal stadium aanbeland voor wat betreft een al dan niet verdergaande anti-democratische opstelling’.¹⁸⁹ Aan het einde van de jaar stelde de dienst dat de aandacht voor de Centrumpartij niet betekende dat de andere in-actief rechts-extremistische groeperingen waren, waardoor er ook aandacht wordt besteedt aan de NVU onder leiding van Glimmerveen.¹⁹⁰ Deze partij wilde in eerste instantie publiciteit ontvangen maar stond de eerste helft van 1984 dikwijls in de schaduw van de Centrumpartij en dankzij een gebrek aan ‘daadkracht en organisatorisch elan’ zag de BVD dit niet gauw veranderen.¹⁹¹ De radicale Centrumpartij kreeg dus meer aandacht maar was ook stuurloos en de achterban was inactief waardoor het afwachten was of ze sterk genoeg zouden zijn om zich politiek te manifesteren in de verkiezingen van 1986.¹⁹² In 1985 kreeg de Centrumpartij echter een aanwas van leden nu Janmaat weg is.¹⁹³ Janmaat richtte de Centrum-democraten op maar ondanks het vele folderen leverde het vooralsnog weinig leden op.¹⁹⁴ Ook de NVU kwam dat jaar weer ter sprake omdat ze zich zeer radicaal had opgesteld; de partij had echter plannen de radicaliteit te camoufleren om een verbod te voorkomen en zo zetelwinst te behalen.¹⁹⁵ De NVU werd ditmaal expliciet neo-nazistisch genoemd.¹⁹⁶ Het was stil omtrent de Centrum-Democraten omdat ze dringend op zoek is naar leden en hoewel ze de intentie hadden deel te nemen aan de nationale politiek ze niet in staat leken dit waar te maken; de BVD desecuritiseerde de partij door het geringe ledental en zag de invloed als nihil en verwachtte dan ook dat ze in

¹⁸⁷Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-3, 27.

¹⁸⁸ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-3, 30.

¹⁸⁹ Ibidem, 27.

¹⁹⁰ Hierbij zou de vraag gesteld kunnen worden waarom ze dan niet werden opgenomen in de eerdere verslagen. Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-4, 16.

¹⁹¹ Ibidem, 17.

¹⁹² De uitspraak van radicaliteit was gebaseerd op discussienota die stelde dat geweld tegen minderheden kon worden gelegitimeerd: Ibidem, 18-19.

¹⁹³ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-1, 19. Later dat jaar had de partij nog steeds te kampen met persoonlijke conflicten maar kan de algehele sfeer onder de leden als redelijk optimistisch worden beschreven: Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-2, 25.

¹⁹⁴ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-1, 20.

¹⁹⁵ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-2, 24-25.

¹⁹⁶ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-3, 19.

1986 van het politieke toneel zullen verdwijnen.¹⁹⁷ De Centrumpartij trachtte haar imago bij te stellen en haar extreem-rechtsheid te verbloemen.¹⁹⁸ De partij had 2700 leden maar toch geringe invloed, hoewel de BVD een zetel niet uitsloot; het streven naar de zetelwinst zou naar verwachting voor rumoer zorgen.¹⁹⁹ De rechts-extremistische partijen waren conform de verwachtingen niet in staat een zetel te bemachtigen en de laatste groep haalde dit bij elkaar opgeteld ook niet.²⁰⁰ De verkiezingen van 1989 hadden een ander resultaat: Janmaat behaalde een kamerzetel maar deze gebeurtenis werd niet gesecuritiseerd. De BVD stelde dat Janmaat door zijn ‘gebrek aan charisma en leiderscapaciteiten’ de Centrum-Democraten niet meer dan een ‘marginale factor in de Nederlandse politiek’ vormde.²⁰¹ Hieruit blijkt dat veiligheidsdienst de dreiging van extreemrechts als erg klein zag.

Conclusie extreem rechts

In de jaren tachtig werd de nadruk vooral op de Centrumpartij gelegd, hoewel de partij geen daadwerkelijke dreiging voor de democratie of staatsveiligheid vormde of zo werd beschouwd.²⁰² Er lijkt ondanks de toenemende mate van securitisering geen dreiging uit extreemrechtse groepering voort te vloeien voor de Nederlandse staat en haar inwoners.

3.3: Algemeen veiligheidsbeeld

Het nationaal gemanifesteerde communisme passeerde gedurende 1984-1998 steeds minder vaak de revue en werd wanneer dit toch het geval was in bepaalde mate gedesecuritiseerd. Dit gebeurde ook met het eurocommunisme. De vredespolitiek van de Sovjet-Unie en de politieke toestanden in Europa werden door de dienst nauwlettend in de gaten gehouden. Pas in 1989 was er sprake van daadwerkelijke desecuritisering, hoewel de toon in de voorgaande jaren steeds milder van toon werd dankzij de positieve invloeden van Gorbatsjov. Hieruit blijkt ook dat de analyse naar het communisme niet langer ten koste gaat van het rechts-extremisme: in de tijdsperiode is aanzienlijk meer aandacht besteed aan de extreemrechtse groeperingen dan voorheen. Opvallend is dat de analyse vooral opleefde rondom verkiezingsperiodes, terwijl ze niet worden gesecuritiseerd als bedreiging voor de

¹⁹⁷ Ibidem, 20.

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-3, 20.

²⁰⁰ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1986-2, 27.

²⁰¹ Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1989-3, 20.

²⁰² Dick Engelen, *Frontdienst. De BVD in de Koude Oorlog* (Amsterdam 2007) 153, 155.

democratie. De BVD worstelde dan ook meer dan eens met het vinden van een goede verantwoording voor de inclusie van de categorie en dit bleek dan ook uit duidelijkere en explicietere verantwoording.

Conclusie

In deze scriptie stond de volgende hoofdvraag centraal: Hoe verandert de perceptie van anti-democratische stromingen als bedreiging door de Binnenlandse Veiligheidsdienst in de periode 1978-1989? Deze vraag is beantwoord aan de hand van discoursanalyse van de categorie ‘anti-democratische stromingen’ uit de kwartaaloverzichten van de BVD. Door na te gaan welke gebeurtenissen of groeperingen de dienst op de veiligheidsagenda plaatste, kon een algemeen veiligheidsbeeld worden geschetst. Dit beeld werd geanalyseerd aan de hand van de securitiseringstheorie waardoor vragen als wat de dreiging vormde en voor wie hij gold, beantwoord kon worden.

Gedurende de periode 1978-1983 werd in lijn met de internationale context en het heersende wereldbeeld in de Koude Oorlog het communisme sterk gesecuritiseerd. Met name het nationaal gemanifesteerde communisme werd gezien als een bedreiging westerse democratieën. De dreiging bleek met name voort te komen uit beïnvloeding en een ondemocratische ideologie en organisatiestructuur. De nadruk op de securitisering van het communisme ging ten koste van de aandacht voor extreemrechtse groeperingen. In de periode 1984-1998 werd door de loop van de tijd zowel het nationale als eurocommunisme gedesecuritiseerd. De securitisering van het internationale communisme werd pas in 1989 beetje bij beetje losgelaten, opnieuw in lijn met de algehele perceptie van de ontwikkelingen van de Koude Oorlog. Door de toenemende desecuritisering kon er meer aandacht besteed worden aan het rechts-extremisme. Ondanks de grote aandacht moest de BVD tot de conclusie komen dat de groeperingen geen politiek bedreiging vormden en dus geen gevaar waren voor de democratie.

Deze scriptie vormt een bescheiden bijdrage aan het veld van veiligheidsonderzoeken. Door de securitiseringstheorie toe te passen op een veiligheidsdienst uit Nederlandse context kan het Nederlandse, institutionele gedachtegoed over veiligheid uit de periode van detente worden geschetst. Het onderzoek in deze scriptie is echter beperkt tot enkel een analyse van de categorie ‘anti-democratische stromingen’ waardoor het geschetste beeld ver van compleet is. Het zou dan ook interessant zijn om de gehele veiligheidsagenda onder de loep te nemen om een beter beeld te kunnen krijgen en tevens na te kunnen gaan waarom de onderwerpen tot bepaalde categorieën worden gerekend. Dit zou naar alle waarschijnlijkheid een heel scala

aan andersoortige bedreigingen opleveren. Een waardevolle toevoeging zou zijn om na te gaan in hoeverre de agenda is overgenomen door beleidsmakende of uitvoerende instanties en in hoeverre het geschetste beeld door de BVD overeenkomt met de publieke opinie of de veiligheidsagenda van andere Europese landen. Ten slotte zou een gelijksoortig onderzoek van de communistische veiligheidsagenda interessant zijn, zeker wanneer deze met westerse agenda's wordt vergeleken.

Literatuurlijst

Bronnen

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1978-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1979-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1979-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1979-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1979-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1980-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1981-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1982-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1982-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1982-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1982-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1983-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1984-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1985-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1986-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1986-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1986-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1987-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1987-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1987-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1988-1.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1988-2.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1988-4.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1989-3.

Stichting Argus, Binnenlandse Veiligheidsdienst Kwartaaloverzicht 1989-4.

Literatuur

Baldwin, David A., 'The concept of security', *Review of international studies* 23 (1997) 1, 5-26.

Balzacq, Thierry, 'The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context', *European Journal of International Relations* 11 (2005) 2, 171-201

Engelen, Dick, *Frontdienst. De BVD in de Koude Oorlog* (Amsterdam 2007) 143-154, 207-234.

Eriksson, Johan, *Explaining Security Agenda Setting: Beyond the Domestic Realm*, (Södertörn 2002) 81-92.

Graaf de, Beatrice, 'Ecce homo. Herkenning en registratie in geschiedenis en veiligheidsbeleid. De historicus als veiligheidsonderzoeker', oratie bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar op het gebied van Conflict en Veiligheid in Historisch Perspectief aan de Universiteit Leiden (Leiden 2013), 2-28.

Graaff de, Bob, 'De Nederlandse inlichtingen-en veiligheidsdiensten. Nooit te oud om te leren', *Groniek* 193 (2015) 44, 249-261.

Hajer, Maarten, 'Coalitions, Practices, and Meaning in Environmental Politics: From Acid Rain to BSE', in: David Howarth en Jacob Torfing (red.), *Discourse theory in European politics, identity, policy and governance* (New York 2005) 297-315.

Hijzen, Constant, 'Geheim gewroet in het duister? Percepties en maatregelen ten aanzien van veiligheidsdiensten in Nederland, 1918-1989', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125 (2013) 3, 332-349.

Kluiters, F.A.C., *De Nederlandse inlichtingen-en veiligheidsdiensten* ('s-Gravenhage 1993).

Parlement.com, 'Verkiezingen en zetelverdeling Europees Parlement 1979-2014 (Nederland)' (versie 8 juni 2019),
https://www.parlement.com/id/vh8lnhrrl0fq/verkiezingen_en_zetelverdeling_europees

Parlement.com, 'Verkiezingen Tweede Kamer 1917-2017' (versie 6 juni 2019),
https://www.parlement.com/id/vh8lnhrpmxux/verkiezingen_tweede_kamer_1917_2017.

Wæver, Ole, *Security: a Conceptual History for International Relations* (niet uitgegeven paper, Kopenhagen 2012).